

Almudena Grandes

Inés en de vreugde

Vertaald uit het Spaans door Mia Buursma en Rikkie Degenaar

SIGNATUUR

2023

Toulouse, een dag in augustus, misschien nog juli, of mogelijk begin september 1939.

Er loopt een vrouw door de straat met de op elkaar geklemde lippen en de jachtige, maar tegelijk afwezige houding van iemand die in moeilijkheden verkeert of een lange lijst bezigheden moet afwerken. Ze heet Carmen en ze is heel jong. Zeer waarschijnlijk is ze die dag, waarvan de precieze datum niet bekend is, nog geen drieëntwintig. Toch heeft ze veel meegeemaakt.

‘Bonjour, monsieur.’

‘Bonjour, madame!’

De bakker, mogelijk de slager of de fruitverkoper, leunend tegen de deurpost waar Carmen net is langsgekomen, groet op tevreden toon een klant die hij een tijdje niet heeft gezien, misschien omdat ze op zomervakantie was. In 1939 hadden de Fransen nog zomervakantie, leefden ze nog in een wereld waarin banen, vakanties, stranden met badhokjes en in het zand gestoken parasols, kalme golven van de Middellandse Zee en majestueuze getijden van de Atlantische Oceaan nog bestonden.

Daaraan zou Carmen denken en, misschien, aan een archipel van dakterrassen waar lakens hangen, of aan wijnstokken, kromgetrokken door het gewicht van de groene trossen, aan

de zon die weerkaatst tegen de witgekalkte muren tijdens de lome stilte van de siësta, aan een vlieg, duizelig van het urenlang vliegen boven het ronde mysterie van een en dezelfde aarden kruik, en aan halfnaakte kinderen met lachende monden vol vijg of watermeloen, het suikerzoete fruitsap dat op hun kin vrolijke, gelukzalige riviertjes tekent. Dat was in een andere tijd, in zomers, niet zo lang geleden, die haar nu eindelijk ver weg lijken, een land dat bestaat en toch ook niet bestaat, dat is verdwenen maar waar de ramen nog altijd gesloten zullen zijn, de rolluiken neergelaten als schild tegen de warmte en in de steden terrassen bomvol zingende en dronken nachtbrakers, gelukkig dat ze het midden op straat opnieuw dag zien worden. Aan de kust zullen ook nog altijd dorpen bestaan met duizelingwekkend steile straatjes, als glijbanen van stoffige gelige aarde en zonder stoepen, met in de verte stukjes van een eigen zee, zo schoon, zo mooi, zo blauw als een vreemde zee nooit zal kunnen zijn. Het is beter niet te weten, er niet aan te denken. Terwijl Carmen in de verte de stem hoort van een onbekende klant die de winkelier vraagt wat dit of dat kost, denkt ze aan Spanje, versnelt haar pas en klemt haar lippen op elkaar, die getergde variant van vastberadenheid, het enige wat wanhopige mensen nog rest.

‘Écoute, Marcel! Où vas-tu tellement...?’ In de herrie van het getrap op de pedalen, van de ketting die piepend en knarsend razendsnel beweegt, gaat de rest van de vraag verloren.

Maar ze hoort wel het antwoord, *salut!*, een neutrale uitdrukking die door de ondeugende, plagerige toon van de fietser is veranderd in een code die zij niet kan ontcijferen.

Als ze elkaar passeren, loopt de jongen op de stoep nog altijd te lachen, al is de fiets van zijn vriend een paar minuten eerder al in een zijstraat verdwenen. Hij kan niet weten dat de jonge

vrouw die de andere kant op gaat, nog altijd elke dag, bijna altijd met zachte stem een bijna identieke uitdrukking uitspreekt, *salud!*, al lacht niemand meer die dat hoort. En als hij het wel had geweten, had het hem ook niets kunnen schelen, dus denkt Carmen er ook liever niet meer over na terwijl ze snel doorloopt en probeert te letten op wat er om haar heen gebeurt, zonder de aandacht van de voorbijgangers te trekken. Dat is tenminste iets wat nooit al te moeilijk is geweest voor deze kleine jonge vrouw met haar brede, nogal plompe heupen en haar aardige gezicht met kleine, levendige ogen en een gemakkelijke lach, die niet eens lelijk is, zelfs plezierig om te zien voor iemand die tijd of zin heeft om nog eens beter naar haar te kijken, maar die vooral, zowel uiterlijk als innerlijk, een doodgewone, zelfs alledaagse vrouw is, waarvan er dertien in een dozijn gaan. Zo was Carmen de Pedro altijd geweest. Zo was ze totdat zij – al is het misschien beter en juister om dat woord met een hoofdletter te schrijven, Zij – haar boven alle anderen verkoos en haar een taak toevertrouwde die haar ambitie mijlenver te boven ging en haar capaciteiten nog veel meer.

Sinds die dag slaapt Carmen slecht. Sinds die dag is ze voor alles bang en vooral voor zichzelf, voor haar voorspelbare mislukking in de uitvoering van een missie die te groot voor haar is. Toen ze zich bij de Partij aansloot, een meisje nog, haast een kind, had ze nooit durven denken dat er ooit een zo zware last op haar schouders zou drukken dat hij haar voorstellingsvermogen te boven zou gaan en haar bewustzijn zou doen wankelen, dat ze ooit die verantwoordelijkheid zou voelen die als een immens rotsblok met scherpe kanten bij elke stap haar huid openhaalt en monsters zaait, gevaren als monsters, op elk moment dat ze wakker is en in de duistere plooiën van haar duistere dromen.

Dat is wat ze ziet terwijl ze door Toulouse loopt, misschien in de rue des Jacobins, de rue Mirepoix, de rue Léon Gambetta, smalle straten met stenen huizen en in de verte geen enkel strand, dit aardige meisje dat nooit iets anders had willen zijn, de typiste van het Centraal Comité in Madrid die bijna alle leiders van de Spaanse Communistische Partij persoonlijk kende, jawel, maar alleen omdat ze hun bijdragen had uitgetikt, omdat ze hun brieven in het net had uitgewerkt zodat ze die daarna konden tekenen, omdat ze met een glimlach om haar lippen de deur opendeed als ze aankwamen en hem, als ze hen uitliet, altijd met dezelfde glimlach achter hen sloot. Dat is wat zij kan, dat is altijd haar werk geweest en iets anders had ze nooit geambieerd. Nu, terwijl Toulouse geniet van een nieuwe, aangename, zachte dag, van het saaie leven in Frankrijk, een land dat niets wil weten, niet waar het ligt, niet in wat voor tijd het leeft, niet wie zijn burens zijn en wat die op het spel zetten of proberen te bereiken, loopt Carmen de Pedro door de straten en torst op haar schouders een hel, een kwelling die ze altijd bij zich draagt, ook zo'n vervloekte Spaanse zegening.

'À tout à l'heure, madame!'

'Au revoir, Marie, à dimanche!'

Het deurbelletje klingelt als een uitbundige, exotische ratelslang, een welluidende luxe, passend bij het beeld van de goed gekapte, goed geklede, met sieraden getooide oude dame, die eruitziet alsof ze haar hele leven rijk is geweest en met een doos taartjes in haar handen naar buiten stapt, terwijl een uit de kluiten gewassen meisje van een jaar of tien de deur voor haar openhoudt.

'Au revoir, Nicole!' Als antwoord lacht het meisje, haar lippen vol suiker van het half opgegeten broodje in haar rechter-

hand, dat ze heeft uitgekozen toen ze uit school kwam.

'Au revoir, madame!'

Haar moeder, in een smetteloos wit schort met daarop in fraai schoonschrift met blauwe letters de naam geborduurd van haar winkel, Pâtisserie du Capitole, wacht achter het raam tot ze haar klant niet meer ziet, waarna ze haar dochter opdraagt meteen naar boven te gaan om haar huiswerk te maken. De rue Gambetta verbreedt zich maar een paar meter alvorens uit te komen op het place du Capitole, een plein, weids en harmonisch als de zee die Toulouse niet bereikt. Daar, onder een van de arcades, half verscholen bij een winkeldeur, interesse veinzend voor een etalage met een uitgelezen selectie paraplu's, kazen of boeken die hem totaal niet interesseren, staat hij haar op te wachten.

Hij volgt haar al een aantal dagen op afstand zonder ontdekt te zijn. Hij weet waar ze woont, met wie ze in contact komt, hoe laat ze meestal van huis gaat en welke weg ze neemt, waar ze eet en met wie, hoe laat ze thuiskomt en dat ze alleen thuiskomt. Hij had haar de dag ervoor kunnen aanspreken, of de dag erna, met hetzelfde aplomb, dezelfde verbijsterende vanzelfsprekendheid waarmee hij besluit, nee, het wordt vandaag, wel heb je ooit, terwijl hij heel even zijn spiegelbeeld in het raam bestudeert, zijn hoed net iets schever op zijn voorhoofd zet, zijn handen in zijn zakken stopt, zich dan ineens omdraait en het plein oversteekt, zijn ogen strak op de grond met een schijn van haast die hij niet heeft, recht op de vrouw af tot hij tegen haar aan kan botsen.

'Excusez-moi.' Als hij voor haar staat, pas als hij voor haar staat, heft hij zijn hoofd op, staart haar met open mond en een ingestudeerde grimas aan en geeft uiting aan een grenzeloze verbazing. *'Carmen!'*

‘Jesús...’ Het duurt even voor ze hem herkent, dan kijkt ze naar links, naar rechts, achter hem, ziet dat hij alleen is, kijkt hem weer aan, ziet dat hij lacht en lacht eindelijk terug.

‘Carmen, wat een verrassing!’ Hij strekt zijn handen naar haar uit, pakt de hare vast, kust haar misschien op haar wang. ‘Hoe gaat het met je?’

Het is niet gemakkelijk deze man te beschrijven en hij is moeilijk te vergelijken met zijn kameraden, met zijn landgenoten, met zijn tijdgenoten. Het is gemakkelijk om van hem te houden en moeilijk om hem te vergeten, zowel zijn innerlijk als zijn uiterlijk. Jesús Monzón Reparaz – lang en gezet, met brede schouders, grote handen, misschien een zweem van een toekomstige corpulentie die ons nu niet interesseert omdat die onverenigbaar is met zijn hoedanigheid van politiek vluchteling in Frankrijk, in augustus, misschien juli, mogelijk september 1939 – is op dit moment vooral een hartelijke man en stevig als een huis. Zijn gezicht is niet knap, want zijn hoofd lijkt direct op zijn romp te rusten, alsof hij geen nek heeft, en op zijn voorhoofd begint zijn haar al terug te trekken. En toch, soms, als hij ingehouden lacht, flonkert er in zijn ogen een indirect lichtje, knijpt hij ze samen in een even schuine hoek als zijn lippen vormen, en wordt hij door zijn toch al grote intelligentie, gepaard aan een niet minder grote kwaadaardigheid, naar een veel hoger plan getild dan dat waar de zachte, vlezige, ronde en vaak kinderlijke schoonheid van de meeste knappe mannen ophoudt. Dan is hij niet zomaar een aantrekkelijke man. Dan kan hij onweerstaanbaar worden, en dat weet hij.

Zo was hij, of zo kon hij tenminste zijn. Het enige wat met zekerheid kan worden gezegd, is dat Carmen de Pedro en Jesús Monzón, die elkaar tot dan toe gewoon kenden, van gezicht en

weinig meer, elkaar tegenkomen in Frankrijk, waarschijnlijk in Toulouse en schijnbaar toevallig, op zomaar een zomerdag in augustus, misschien juli, mogelijk zelfs september, van 1939. De details zijn onbekend, omdat hij er vast voor had gezorgd dat niemand getuige was van een ontmoeting die veel veranderde, die op het punt stond alles te veranderen.

Op dat moment is Jesús Monzón nog geen dertig, maar hij lijkt tien jaar ouder. Zijn ernstige, volwassen uiterlijk levert hem veel meer voordeel op dan dat het hem schaadt, vooral in gevaarlijke, gecompliceerde tijden, als niemand elkaar durft te vertrouwen en veel ministers, afgevaardigden en kopstukken van de Spaanse Republiek zich gedragen als doodsbanne, verdwaasde kuikens, zo niet als hyena's die hun moeder nog zouden vertrappen om een plek op een Mexicaanse boot te vinden. Op dit moment wekt don Jesús Monzón met zijn onberispelijke hoed, de onberispelijke snit van zijn Engelse jas, het aplomb dat hem in een van de meest vooraanstaande families van Pamplona met de paplepel is ingegeven en dat hij later, tijdens de oorlog, in de kantoren van de burgerregeringen in Alicante en Cuenca heeft opgedaan, de indruk van een uiterst waardevol persoon, iemand die enerzijds vertrouwen inboezemt en anderzijds in staat is in een zeer moeilijk tijds-gewricht elke situatie het hoofd te bieden. Maar Jesús Monzón wekt niet alleen de indruk van een uiterst waardevol persoon. Hij is het ook, al hebben de leiders van zijn partij hem nooit vertrouwd.

Kort voor de oorlog uitbreekt, richt Monzón in Navarra een afdeling op van de Spaanse Communistische Partij, en hij blijft daarin actief als secretaris-generaal, totdat de staatsgreep van 18 juli 1936 zonder tegenstand slaagt in Pamplona, de stad van waaruit generaal Emilio Mola trouwens leiding geeft aan

de opstandelingen. Jesús Monzón weet te vluchten, hoogstwaarschijnlijk met behulp van een van zijn familieleden, zijn broers of zussen, neven of nichten, ouders, grootouders, overgrootouders, allemaal carlisten, voor God, Vaderland en de Koning. Desalniettemin is het een carlist die hem helpt door de linies heen te komen. Als hij in Bilbao aankomt, de eerste etappe van zijn terugkeer naar de republikeinse zone, wekt dat succes eerder wantrouwen dan bewondering.

Zijn geval staat niet op zichzelf. In die burgeroorlog worden de verloren zonen in beide kampen in dezelfde mate gewantrouwd, vaak gaan ze van het verhoor rechtstreeks naar de gevangenis. Jesús wordt nooit aangehouden of anderszins lastiggevallen maar in zijn organisatie ook niet bevorderd of met een functie beloond, waar andere communisten uit even aanzienlijke families als de zijne, Ignacio Hidalgo de Cisneros en Constanca de la Mora voorop, binnen de Partij een schitterende carrière maken zonder dat iemand zich aan hun aristocratische afkomst stoort. Jesús Monzón – door minister-president don Juan Negrín achtereenvolgens benoemd tot burgerlijk gouverneur van Alicante en van Cuenca – maakt daarentegen carrière in regeringskringen, ver weg van de beslissingscentra van zijn partij. Enkele dagen voordat kolonel Casado de oorlog op dezelfde manier beëindigt als hij hem begon, met een staatsgreep, wordt hij door Negrín, die te intelligent is om niet tot aan het eind toe gebruik te maken van een man als Monzón, benoemd tot secretaris-generaal van het ministerie van Defensie, in die omstandigheden een zeer belangrijke functie, maar Monzón krijgt niet de tijd om aan het werk te gaan.

In het nationale bestuur van de Spaanse Communistische Partij, de PCE*, heeft hij echter nog altijd weinig in te brengen,

zo weinig zelfs dat Dolores Ibárruri* kort na haar aankomst in Frankrijk geen beter idee heeft dan hem te benoemen tot assistent van Irene Falcón, toen al haar secretaresse, die bezig is met het opstellen van de lijst van Spaanse leiders die zullen worden uitgenodigd om in de Sovjet-Unie te gaan wonen, een lijst waarop de naam van de eerste secretaris-generaal van de communistische partij in Navarra niet voorkomt. Het is niet moeilijk te bedenken wat de verbittering over zo'n opdracht doet met de eigenliefde van een man die gewend is bevelen te geven, die zo capabel is, zich zo bewust van zijn talent en, kortom, die zo trots is als Jesús Monzón. Ter illustratie van de onbeduidende taken die hij vervult, volstaat het op te merken dat Georgi Dimitrov, de secretaris-generaal van de Communistische Internationale die hem in die tijd ontmoet, hem aanziet voor de secretaris van La Pasionaria en concludeert, nadat hij in zijn dagboek voor de grap de goede – en de slechte – eigenschappen van zulke middelmatige leiders als Mije, Checa of Delicado heeft opgetekend, dat ook Monzón nergens goed voor is, ook al is hij tijdens de Republiek burgerlijk gouverneur geweest.

Iedereen heeft weleens een slechte dag en die dag was Dimitrov natuurlijk niet al te subtiel, al was een van Monzóns Spaanse kameraden er toen misschien al achter dat ze hem meer moeten vrezen vanwege zijn goede dan vanwege zijn slechte eigenschappen. Dat is een terechte gedachte, en toch is de onderschatting van Jesús Monzón misschien wel de ernstigste fout die Dolores Ibárruri ooit heeft gemaakt. Als verzachtende omstandigheid kan worden aangevoerd dat er, wanneer ze voor een heel slechte oplossing kiest, in haar hoofd maar plaats is voor één ding.

De onsterfelijke Geschiedenis doet rare dingen als ze de lief-

de van sterfelijke lichamen op haar weg vindt. Of misschien niet en komt de vleselijke liefde alleen niet voor in die officiële versie van de geschiedenis die uiteindelijk de echte Geschiedenis wordt – met een strenge, onverbiddelijke, volmaakt evenwichtige hoofdletter – en zich nauwelijks verwaardigt aandacht te besteden aan liefdes van de geest, die weliswaar verhevener maar ook veel kleurlozer en daardoor minder doorslaggevend zijn. Rode lippenstift komt op de pagina's van boeken niet voor. Leerkrachten houden daar geen rekening mee als ze economische, ideologische en sociale factoren combineren om exacte, interdisciplinaire kaders af te bakken, die echter de vakjes missen om daarin een huivering, een voorgevoel te classificeren, de stille kreet van twee elkaar kruisende blikken of het kippenveld en de onvoorstelbare toevalligheid van een ontmoeting die toevallig lijkt, ook al is die minutieus voorbereid tijdens één of vele doorwaakte nachten. In de Geschiedenisboeken is geen plaats voor open ogen in het donker, voor een door de vier hoeken van het plafond van een slaapkamer begrensde hemel, voor de begeerte die langzaam toeneemt, die de grenzen van een plezierige fantasie, van een amusante misstap overschrijdt, tot ze het kookpunt bereikt en tot in de allerlaatste cel van een beklagenswaardig, sterfelijk, onvoorbereid menselijk lichaam de hartstocht tot leven wekt. De liefdes van de geest zijn verhevener maar verdragen een dergelijke aantrekkingskracht niet. Niets of niemand kan die verdragen. Zelfs zij niet, want ze was al onsterfelijk, maar ze leefde nog.

'No pasarán! Ze komen er niet door!'

De Madrilenen in de hal en de gangen, op de stoelen, de balkons, de trappen en de galerijen van een tjokvolle Cinema Monumental op het plaza Antón Martín hebben geen idee

wat er gebeurt, wat er misschien al is gebeurd of wat er op het punt staat te gebeuren. In de krantenartikelen over die plechtigheid waar ze voor het eerst samen in het openbaar verschijnen, als gelijken, worden alleen hun namen genoemd, hun woorden samengevat, geïllustreerd met foto's die inwisselbaar zijn met tal van andere foto's van andere podia, andere bijeenkomsten, andere theaters. Maar vandaag is geen dag als alle andere.

'No pasarán!'

De kalenders zijn stil blijven staan op 23 maart 1937 en Cinema Monumental is tot de nok gevuld met euforische Madrilenen, nog vol ongeloof en daarom des te gelukkiger, vervuld van een geheel nieuwe, radicale, vreemde en onbekende vreugde. Vandaag hebben ze eindelijk iets te vieren, veel zelfs, want achtenveertig uur eerder hebben zij meegemaakt wat tot nu toe alleen de vijand heeft kunnen vieren. Het Republikeinse Leger – niet langer een samengeraapt zootje bataljons van ongetrainde, ongedisciplineerde vrijwilligers zonder officieren, zoals de bataljons die ondanks hun geïmproviseerde karakter in november 1936 Madrid verdedigden, maar een echt leger – heeft op open terrein een echte, kolossale overwinning behaald door het leger van Mussolini te verslaan. Goliath is door een steenworp tegen zijn voorhoofd geveld en David kan het nauwelijks geloven, maar het is zonneklaar.

'No pasarán!'

Dat had zij geschreeuwd tot ze schor was, dat ze er niet door zouden komen, en ze zijn er niet door gekomen, niet door de bergen, ook niet door La Moncloa, zeker niet door de weg naar La Coruña, en niet door Guadalajara, al helemaal niet door Guadalajara, door Guadalajara nooit ofte nimmer, zoals ze ook niet door El Jarama zijn gekomen. Dat Madrid dankzij Guadala-

jara levendiger en fierder is dan ooit, wordt door de eerste spreker energiek bevestigd, waarop veel vrouwen in het publiek overdonderd voor hem applaudisseren, harder voor hem juichen dan voor de overwinning. Want Francisco Antón is wél een knappe man. Hij is heel, heel erg knap. Achtentwintig, elegant maar vooral knap, een duistere, zigeunerachtige schoonheid, met een donkere, fluwelige huid, een krachtig gezicht waarin de haast puberale teerheid van de botten, de geprononceerde jukbeenderen, de elegante, smalle neus en de vlezige, sensuele lippen een tegenwicht vormen voor zijn pikzwarte ogen en zijn volle wenkbrauwen. En face maakt hij indruk, in profiel lijkt hij wel een filmacteur en in perspectief een figuur uit een fresco van Michelangelo. En dat allemaal bij een gewone volksjongen, geperst in het uniform van politiek commissaris van het Centrale Leger. Een onweerstaanbaar beeld, absoluut.

'No pasarán!'

Zij is al onsterfelijk, maar ze leeft nog. Vandaag is ze ook hier, op het podium van Cinema Monumental, net zo euforisch, net zo gelukkig, net zo enthousiast als de rest, maar niet meer dan op elke andere dag, want zij belichaamt precies dat. Haar gezicht dat op alle gebouwen hangt, haar woorden die op alle pamfletten zijn gedrukt, haar stem die op alle radio's klinkt, de energie die haar gebaren te allen tijde uitstralen, dat zijn de krachten die haar mensen vrezten kwijt te raken, de adem die hun ontsnapt, het geloof dat ze dreigen te verliezen. Op deze openbare bijeenkomst is zij voor de zoveelste keer zichzelf, zozeer zichzelf, zozeer gelijk aan zichzelf, aan haar legende, dat niemand enig verschil opmerkt met andere middagen, andere bijeenkomsten, maar toch moet er verschil zijn, dat kan niet anders.

Heel veel jaren later zullen degenen die achter de waarheid

zijn gekomen, zich inspannen om zich die middag voor de geest te halen, om haar weer te zien op het podium van dat theater, en ze zullen losse beelden kunnen terughalen, die brede lach, de manier waarop ze de kameraden naast haar op het podium omhelsde, hoe ze hen stevig bij hun onderarmen vastpakte en ze aankeek, weinig meer dan dat, eigenlijk niets, want ze behandelde Antón net als de rest en ze was zichzelf, dezelfde knot, dezelfde wijde bloes, dezelfde vormeloze rok en die eeuwige denkbeeldige rouw, pure propaganda, die niets meer van doen had met de pijnlijke afwezigheid van die vier kinderen die waren gestorven zonder te weten wie hun moeder was.

Arme Dolores. Dat soort medelijden had ze bij niemand willen oproepen, maar het kost moeite om het niet te denken, om het niet te zeggen, arme Dolores, die nooit een strakke, kleurige jurk of schoenen met hoge hakken voor zichzelf kon kopen, die nooit haar haren los kon dragen, noch de paar grijze haren bij haar slapen kon verven. Arme Dolores, arme geïsoleerde vrouw, arm universeel symbool, arm idool van de ongelukkigen overal ter wereld, arme Dolores en toch altijd zichzelf, machtig, ambitieus, onbuigzaam, geniaal, aanbeden als God en als wrede God toen het verlies van de liefde haar woede wekte en haar terugbracht tot het menselijke verdriet van verbitterde minnaressen. Arme Dolores, arm in de winter en in de lente van 1937, als ze alleen voor hem haar lippen stift en de overweldigende perfectie van het door haarzelf in het leven geroepen personage tart, zonder te weten hoeveel, hoezeer ze dat later zal betreuren. Op enkele tijdens de oorlog gemaakte studioportretten is een mond te zien die donkerder is, afgetekend en ingekleurd, maar de rest is onveranderd, dezelfde haarlok op haar voorhoofd, dezelfde haastig opge-

bonden knot in haar nek, dezelfde kleine oorbelletjes, soms met en soms zonder een klein pareltje eraan, maar altijd in de geest van de oorbelletjes die tijdens de augustusfeesten in de kraampjes van elk willekeurig Spaans dorp te vinden waren.

Toch slaapt ze al met hem. In het geheim, clandestien, zonder opschudding te veroorzaken, zonder dat iemand hen ooit samen ergens ziet aankomen of weggaan, slapen Francisco Antón en Dolores Ibárruri met elkaar, al moeten ze elke avond een andere code uit het hoofd leren, een vluchtig protocol van wachtwoorden en gesloten deuren, en moet zij tegen diegenen die het haar mogelijk maken toch haar dankbaarheid uiten. La Pasionaria is niet zoals andere vrouwen, dat kan ze niet zijn, want ze is veel meer dan een vrouw, ze is een icoon, een symbool, een religieus, geslachtloos en superieur beeld, als een engel. Dolores is moeder, ja, maar van iedereen, de maagd Maria van het internationale proletariaat, onbevlekt ontvangen en onbevlekt in staat de kinderen te ontvangen van een communistische leider, een donkere man, serieus en integer, ja, maar middelmatig en veel minder slim dan zij, de onbetekenende schaduw aan wie normaal niemand aandacht besteedt. Niemand besteedde al te veel aandacht aan Julián Ruiz, totdat de Natuurkracht die Dolores was haar aard volgde en zij verliefd werd zoals ze was, een tornado, een vloedgolf, een elektrische, tropische, verwoestende storm, op een heel knappe, nog heel jonge jongeman, heel geschikt voor haar maar totaal niet geschikt voor haar carrière.

Zij is tweeënveertig en hij veertien jaar jonger, maar in de eerste lente van de oorlog slapen ze samen, en als ze 's ochtends uit bed komen, zijn ze even oud. Zo lijkt het, dat denken haar mensen – de mensen die van haar houden, die haar nodig hebben, die bij haar zweren – als ze haar op een en

dezelfde dag op verschillende plekken zien, die ellenlange, uitputtende werkdagen waarop ze alles aankan en niemand haar kan bijhouden, haar onvermoeibare glimlach en zoveel kracht, zoveel energie en tegelijk zoveel zachtheid, van het front naar een comité, en na de foto opnieuw naar het front, diners, ceremonies, hommages, vergaderingen, dagelijkse bijeenkomsten en bijna elke avond haar stem op de radio. Waar haalt die vrouw de kracht vandaan, vragen ze zich af, ze moet bekaf in bed neerploffen... En ze is bekaf maar slaapt niet. Ze kan geen tijd verdoen aan slapen, maar niemand raadt ooit waar ze haar legendarische uithoudingsvermogen vandaan haalt.

Er bestaat in het leven maar één geluk dat groter is dan verliefd worden en dat is uitzinnig verliefd worden. Daarom komt dat maar zo weinig voor. Wat eerst Dolores Ibárruri en daarna Carmen de Pedro overkwam is erger, maar het komt veel vaker voor. Want zij werden niet gewoon en ook niet uitzinnig maar wel gevaarlijk verliefd, op twee heel verschillende maar even gevaarlijke mannen, ieder op zijn eigen manier, met zijn eigen, heel verschillende motieven. De onsterfelijke Geschiedenis doet rare dingen als ze de liefde van sterfelijke lichamen op haar weg vindt, van kwetsbare, broze, onbeholpen lichamen, onmachtig om verder te kijken dan het voorwerp van hun liefde, onherroepelijk onderworpen aan de vormeloze, ongestructureerde kracht die de onoverwinnelijke begeerte beheerst. De onsterfelijke Geschiedenis is vaak een liefdesgeschiedenis, en dit is de geschiedenis van twee vrouwen die niet gedurende vele jaren dezelfde liefde konden beleven, die te weinig tijd hadden om genoeg te krijgen van het gesnurk van hun geliefde of duizenden keren dezelfde nutteloze vragen te herhalen – wat is het nou voor moeite om de

handdoek in de wasmand te stoppen in plaats van hem op de badkamervloer te gooien –, die niet kwaad werden, niet dreigden of zich al midden in een stompzinnige ruzie gewonnen gaven omdat die net zo stompzinnig was als ontelbare eerdere ruzies, en die ook niet de tijd kregen om hun geliefde ouder te zien worden. Ze kregen niet de tijd om die merkwaardige verandering te ervaren van het vertrouwde lichaam dat in hetzelfde tempo in verval raakt als het eigen lichaam, dat lichaam dat als je het 's nachts in bed omarmt altijd nog hetzelfde lijkt maar het niet is, want het is veranderd, het profiel is veranderd, de textuur van de huid is veranderd, anders is de voortschrijdende verslapping van het vlees, de ruimte die het lichaam tussen de lakens inneemt, maar toch blijft het hetzelfde lichaam, want de herinnering blijft, aan de smalle taille, de ronde dijnen, de slanke benen, de gladde buik, de stevige borst die ook het eigen lichaam ongemerkt is kwijtgeraakt.

Geen van beide vrouwen bereikt dat stadium, maar dat belet hun geen van beiden om een tijdlang woest gelukkig te zijn. Dat is de aard van de liefde, en de clandestiniteit van hun twee geschiedenissen – anders en toch gelijk – zou eerder zoet dan bitter zijn, ten minste in het begin. Het geheim zou Dolores – als jong meisje zo godsdienstig – nog meer verbinden met de verboden man die in haar een passie had gewekt die sliep sinds de tijd van het vasten en het waken, het offeren en de kastijdingen waarmee ze zich aan het Heilig Hart van Jezus had gewijd, terwijl ze koortsachtig naar motieven zocht om haar god op te geven voor een universeel menselijke zaak. Zoveel jaren later beleeft ze die passie op een vergelijkbare manier opnieuw maar zonder de pijn, dat wel, en zonder schuldgevoel, want ze is te intelligent, haar leven te uitzonderlijk om mee te gaan in de niet-aflatende vooroordelen van de

mensen om haar heen. En toch beleeft ze in Antóns armen opnieuw de roes van de verleiding, de zoetheid van de zonde, de verrukkelijke kwelling van het zich laten gaan, het verbijs-terende afzien van een overgave waarvan geen terugkeer mogelijk is.

Die mensen, haar zo rigide, zo serieuze kameraden, de zo verantwoordelijke mannen die – bijna allemaal ondergeschikt aan haar – met haar de leiding van de Partij vormen, zullen nooit begrijpen hoe zo'n grote persoonlijkheid uit vrije wil in zo'n kleine val is getrapt. De vrouwen, misschien omdat ze het beter begrijpen, zijn nog onverdraagzamer, maar toch toereert iedereen het, tandenknarsend en met eendrachtige, onwillige discipline. Niemand waagt het zich tegen Dolores te verzetten, en als iemand het al zou durven, zouden ze allemaal het risico lopen dat die werkelijk ernstige affaire naar buiten komt, een levensgevaarlijke bom die met fluwelen handschoenen, op kousenvoeten, met uiterste voorzichtigheid moet worden aangepakt. Het middel is erger dan de kwaal, en dus is het beter om te zwijgen.

Zo wordt Dolores' liefde het soort geheim dat niet wordt genoemd, waarover niet wordt gepraat, waarover zelfs niet wordt gefluisterd door degenen die allang van elkaar weten dat ze ervan op de hoogte zijn. Niemand hoeft het de anderen uit te leggen. Niemand hoeft ze te zeggen dat ze hun stem moeten dempen om over de liefde van La Pasionaria te praten, want ze weten allemaal dat dat verboden is, en ook dat het door niemand expliciet verboden is, dat is niet nodig. Ieder van hen, mannen en vrouwen, verbiedt het zichzelf, want een vrouw die al zo oud is, een getrouwde vrouw, met kinderen, zo'n belangrijke leider, met zo'n jonge man... Het is lelijk, het is zulke vuile was dat die nauwelijks buiten kan worden gehan-

gen en met vergrendelde deuren en neergelaten rolluiken moet worden gewassen in de gootsteen van het eigen geweten. De gekozen aanpak is kleinzielig maar doeltreffend om hun gekwetste moreel te camoufleren, het saldo van puriteinse vooroordelen die hun zaak in de weg staan en die ze daarom maskeren met bedrieglijke, achterhaalde, nietszeggende argumenten.

‘Maar dat was toch geen liefde,’ proberen enkele dissidenten jaren later te argumenteren, de enigen die het onderwerp hebben durven aansnijden, ‘het was alleen maar bed, verslaving, een kortstondige passie... Hij was niet van haar niveau, ze waren niet gelijk, en echte liefde kan alleen bestaan tussen gelijken, want het is een gezamenlijk project, het is kameraadschap, grootmoedigheid, een totale samensmelting die van invloed is op alles, lichaam, geest, emoties, het hele leven, het is niet zomaar een opwelling. Liefde is wel iets meer dan alleen maar neuken en nog meer neuken...’

Dat is allemaal heel mooi, heel verheven en heel progressief en het is een verrotte leugen. Want degenen onder hen die het geluk hebben gehad te ervaren wat dat werkelijk betekent – alleen maar neuken en nog meer neuken –, hebben altijd gehoor kunnen geven aan hun opwellingen, al zijn ze maar gewoon partijlid. Zij, de enige, kan dat niet. Antón is nooit Dolores’ levensgezel. Hij is haar minnaar, haar geliefde, haar zwak. Niet haar levensgezel. Daarom kan ze hem ondanks haar macht niet redden als alles verloren is, daarom kan ze hem niet bij zich houden, hem niet meenemen naar Moskou. Hij komt terecht in een Frans kamp, net als de rest, en zij vertrekt alleen, omringd door mensen maar alleen.

Vanaf de lente van 1939 is Dolores veilig in Moskou, waar ze in een warm, comfortabel huis woont en de redevoeringen

schrijft die ze de volgende dag zal uitspreken, waar ze lacht onder het applaus van de menigten, bossen bloemen en kussen vergaart van kleine pioniers, waar ze dagelijks delegaties ontvangt die haar hun bewondering, hun respect, hun solidariteit met het Spaanse volk betuigen en waar ze alleen naar bed gaat in een zacht bed, zo groot dat het haar enorm lijkt, als een dorre, ijsskoude woestijn. Want dan, voordat ze inslaapt, het enige moment waarop ze alleen kan zijn met haar eenzaamheid, denkt ze nog meer aan Paco*. Zoals bij een PCE-leider te verwachten was, zit Francisco Antón in Le Vernet, dat niet eens een gewoon afschuwelijk kamp is maar een afschuwelijk strafkamp, bestemd voor de Spaanse republikeinen die als opstandig of gevaarlijk worden gezien of die een revolutionair verleden hebben. De Franse autoriteiten weten niet op grond waarvan hij lid is geworden van het politbureau en misschien redt die onwetendheid zijn leven. Maar net als alle gevangenen in dat kamp krijgt hij maar de helft van het eten en het water dat de gevangenen in de andere kampen krijgen, en wanneer hij voor straf aan zijn polsen en enkels aan een paal wordt vastgebonden en zo vierentwintig uur moet blijven staan, krijgt hij helemaal niets.

Dolores denkt elke dag, elke nacht, elk uur aan hem en heeft altijd een foto van hem bij zich. Hoewel die foto's misschien wel heel anders zijn dan de foto's die andere mensen in dezelfde situatie in hun portemonnee hebben, want er staat altijd wel een podium op, en een tafel, een aantal microfoons, een foto van Marx, een foto van Lenin en veel te veel andere mensen. Misschien heeft ze niet eens een foto waarop alleen zij tweeën staan, een clandestiene foto, ontspannen, na een maaltijd of bij een uitkijkpunt, van die slechte panoramafoto's die geliefden vaak maken voor de balustrade van een brug of

tegen de contouren van een berg, zijn arm om haar schouder, allebei met dezelfde lach en verder niets, van die foto's die iedereen heeft. Een enkele foto zal ze toch wel hebben of misschien ook niet, misschien zelfs dat niet, misschien kan ze alleen maar naar haar herinneringen kijken, de bevroren, onbeweeglijke, steeds valere beelden voorbij laten komen van die liefde, die opbloeide onder de bommen en weerkaatst wordt in de spiegel van haar eigen ongerustheid.

Ze is niet alleen voortdurend ernstig bezorgd om de toestand van de gevangene, om de honger, de dorst, de beproeving, de ontberingen waaronder dat beminde lichaam, uitverkoren boven alle andere, dagelijks te lijden heeft, maar ook om de onzekerheid over zijn lot, dat van een man die door een willekeurige, onvoorspelbare zet van het toeval elk moment zijn leven kan verliezen. In Le Vernet is elke ziekte de eerste stap op weg naar de dood en op enig moment tussen eind 1939 en begin 1940 wordt Francisco Antón ziek. Dolores verneemt het aan de andere kant van Europa en schrikt, en naarmate de toestand van de gevangene verslechtert, verslechteren ook de berichten die ze krijgt. Dat zou het ergste, het zwaarste, het pijnlijkste zijn, maar ze heeft meerdere vijanden en een daarvan is de tijd. Veilig in Moskou, eenzaam tussen zoveel mensen, is ze zich er ook van bewust dat haar lichaam snel veroudert, veel sneller dan dat van haar minnaar, waarop het verstrijken van de dagen en de nachten minder vat heeft, ondanks zijn gevangenschap en ondanks zijn ziekte. Dolores heeft geen tijd. Zij is een vrouw met een knap gezicht, van vierenveertig, een jaar later vijfenveertig, die al een aantal kinderen heeft gebaard voordat ze veel meer begint te worden dan een vrouw, te weten een icoon, een idool, de godin van de atheïsten. Maar ze is en blijft vierenveertig, een jaar later vijf-

enveertig, met vier zwangerschappen achter de rug, al wordt ze op nog zo'n hoog voetstuk geplaatst. Daar is niets aan te doen.

Van een afstand – in de tijd en in de Geschiedenis die haar liefde nooit heeft willen erkennen – heeft haar verbittering in Moskou iets intens vertederends. Dolores, die het onaantastbare prestige van het moederschap had weten te ontrukken aan de katholieke cultuur om het in te zetten in de strijd tegen het fascisme, zou het niet graag horen, maar haar eenzaamheid, haar onzekerheid, haar onrust van volwassen, overspelige vrouw en haar onontkoombare verslaafdheid aan de onverbiddelijke jeugd van een prachtig lichaam zijn veel ontroender dan al die kunstmatige, bedachte, vrouwelijke tederheid die ze zo slim weet te doseren en over te brengen, die ze tot een essentieel element heeft weten te maken in de revolutionaire strijd, waar ook ter wereld. Aan de andere kant van de tijd en de Geschiedenis is haar broosheid ontroerend en is haar razernij ontroerend, die opgekropte woede die ze niet eens hardop durft te uiten, want al is ze God, ze is geen man, ze is God, maar een vrouw, en daarom heeft ze er niets aan om God te zijn. God en Maagd tegelijk, God en Moeder, God en Zuster, God en Voorbeeldige Echtgenote, God en Spiegel van haar vrouwelijke Kameraden, God en Onbaatzuchtige Arbeidster, God en Onbuigzame Revolutionaire, God en Hogepriesteres van de Internationale Arbeidersklasse... De internationale arbeidersklasse zou het medeplichtig gniffelend hebben toegejuicht als een man van vierenveertig een lekker ding van zevenentwintig mee in ballingschap had genomen. Veel mannen hebben dat gedaan en dat was voor niemand een probleem. De oorlog, zeggen ze, de verwarring van de nederlaag, alles was heel moeilijk... Dat is waar, alles was heel moeilijk, maar

dezelfde situatie waarvan heel wat mannen gebruikmaken om een vrouw met wie ze niet meer willen samenleven in Spanje aan haar lot over te laten, is voor veel gelukkig getrouwde echtparen geen belemmering om aan de andere kant van de Pyreneeën of de Atlantische Oceaan spoedig weer verenigd te worden.

Dolores moet wachten. Dolores, die risico's neemt als een man, besluiten neemt als een man, leidinggeeft als een man, moet in ballingschap gaan als dat wat ze is, een vrouw, dat wil zeggen, met haar echtgenoot. Misschien ziet ze hem niet eens meer. Ze zouden zelfs niet in hetzelfde vliegtuig zijn, zoals ze later niet bij elkaar zijn, zoals ze al jaren niet bij elkaar zijn. Dat doet er niet toe. Wat ertoe doet, is dat ze allebei voorkomen op de lijst van Spaanse communistische leiders die door de Sovjet-Unie worden opgenomen, zij heel hoog, hij heel laag, maar wel samen, waarna ze elkaar nog altijd niet zien, niet met elkaar praten, niet in hetzelfde huis wonen, niet in hetzelfde bed slapen, maar wel zijn verenigd als man en vrouw overeenkomstig het mandaat van de God van de vijand, die god die nog altijd geworteld zit in het hoofd en het geweten van zelfs diegenen die hem het meest verafschuwen.

Voordat Dolores Ibárruri, buiten de Sovjet-Unie de hoogste autoriteit van de PCE, naar Moskou gaat, waar José Díaz al was – en die ze in 1942 zou opvolgen als algemeen secretaris –, vertrouwt ze in de lente van 1939 het lot van de Partij en van de tienduizenden Spaanse communisten die in Frankrijk in armoede leven toe aan een andere vrouw, Carmen de Pedro, die op dat moment, volop in de kater van de nederlaag, nog op niemand verliefd is. Het is een rampzalige beslissing, maar op dat moment kan Dolores maar aan één ding denken.

‘Zeg Carmen dat ze voor Antón moet zorgen,’ gelast ze Luis

Delage, die de macht aan Carmen moet overdragen. ‘Zeg dat ze zich om hem bekommert, dat ze probeert hem pakjes en berichten te sturen, dat ze haar best doet hem te laten weten dat hij niet alleen is, dat hij constant in onze gedachten is, ook al moeten wij weg...’

Francisco Antóns functie bij het politbureau maakt het haar mogelijk te praten in de eerste persoon meervoud, namens de Partij en niet namens zichzelf, maar het is niet moeilijk je de paniek voor te stellen die een dergelijke opdracht teweegbrengt bij Carmen de Pedro, dat angstige meisje, verbijsterd, overweldigd door een ontzagwekkende taak, veel te groot, te zwaar en te gevaarlijk voor haar smalle schouders. Carmen weet maar al te goed dat je voor de gevangenen van Le Vernet alleen maar kunt bidden, en als communist zelfs dat niet. Maar bovendien zou zij als eerste inzien dat Dolores, al is ze omringd door een flink aantal zo niet briljante, dan toch op zijn minst capabele ondergeschikten die elk bevel van haar zonder tegenspreken zouden hebben gehoorzaamd, een vreemde keus heeft gemaakt. Maar ook La Pasionaria krijgt bevelen, en de bevelen van de Komintern*, die, om mogelijke ontwikkelingen voor te zijn, eist dat alle Spaanse communistische leiders uit Frankrijk weg moeten zijn voordat het niet-aanvalsverdrag tussen nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie wordt getekend, zijn strikt. Maar onder degenen die niet zijn uitgenodigd om op reis te gaan, bevinden zich personen die veel geschikter zijn om die verantwoordelijkheid op zich te nemen, zoals spoedig zal blijken.

Dolores passeert die personen ten gunste van een onbetekende vrouw, een grijze muis, zo trouw als een hond, een meisje, amper politiek geschoold, zonder visie, ambitie en eigen ideeën. En ze vergist zich. Ze denkt dat de capaciteit van

de PCE om invloed uit te oefenen in een vreemd land dat spoedig deel uit zal maken van het Derde Rijk, verwaarloosbaar is, en ze vergist zich. Ze denkt dat het politiebureau van de PCE in Moskou kan zitten, het Centraal Comité in Buenos Aires, de belangrijkste delegatie in Havana en de overgrote meerderheid van de partijleden verdeeld over Frankrijk en Spanje, zonder dat dat de samenhang van de Partij verzwakt, en ze vergist zich. Ze denkt dat het belangrijker is maatregelen te treffen tegen een machtsovername dan het risico te nemen een nieuwe leider aan te stellen, en ze vergist zich. Ze denkt dat ze op duizenden kilometers afstand de situatie onder controle kan houden door de macht aan Carmen over te dragen, en ze vergist zich, en die vergissing betekent bijna het eind van haar politieke carrière.

‘Hoe komt het dat je hier bent?’ Want de lange, gezette, hartelijke man die zojuist op een dag in augustus 1939, misschien nog juli, mogelijk in de eerste weken van september een toevallige ontmoeting heeft geforceerd met Carmen de Pedro, heeft alle consequenties van die vergissing al ingecalculeerd. ‘Ik dacht dat je in Moskou zat, of in Amerika.’

‘Tja, alle anderen zijn weg, dat weet je, hè?’ Hij knikt, want dat weet hij, natuurlijk weet hij dat. ‘Maar mij hebben ze hier achtergelaten, aan het hoofd van alles.’

‘Alle machtig! Nou, dan benijd ik je niet, wat een verantwoordelijkheid.’

‘Ja, zeg dat wel...’

Op dat ogenblik, waarop Jesús het tijd vindt om te lachen zoals alleen hij dat kan, voelt Carmen misschien de grond onder haar voeten wegzakken.

De onsterfelijke Geschiedenis doet rare dingen als ze de liefde van sterfelijke lichamen op haar weg vindt, en het raarste

van die tijd raakt zowel de liefde van de grote La Pasionaria als die van de nietige Carmen de Pedro. In augustus 1939, als Stalin besluit dat het hem goed uitkomt om zijn eigen zaak en de miljoenen mensen in de wereld die daarachter staan, te verraden door een monsterlijke kus op Adolf Hitlers lippen te drukken, woont Dolores net in Moskou. Waarschijnlijk heeft Carmen dan al een speciale, uitzonderlijke man ontmoet, de grote verleider die zich er voorlopig in schikt haar machtige schaduw te zijn tot het moment komt dat hij een stap naar voren kan zetten, in het licht. Terwijl in Frankrijk een Spaanse vrouw voelt dat die man waardevoller voor haar begint te worden dan de Partij, dan haar verantwoordelijkheid, dan zichzelf, doet in de Sovjet-Unie een andere vrouw haar best om het onbegrijpelijke begrijpelijk te maken, om gekunstelde, onbetrouwbare theorieën uit te werken, hoe gekunstelder hoe verraderlijker, waarbij ze onderscheid maakt tussen tactiek en strategie, verraad vermomt als pragmatisme, de leugen omarmt en die toepast op bijvoeglijke naamwoorden, en blijft volhouden dat de imperialistische oorlog de belangen van de internationale arbeidersklasse niet schaadt. Carmen verspreidt die leuzen onder de gevangenen in de Franse kampen, probeert hen te overtuigen, te kalmeren, met weinig succes in het gareel te houden, maar die morele ommekeer belet haar niet zich in haar vrije momenten te wijden aan veel plezieriger zaken.

Jesús is een tovenaar, een wonderbaarlijk mens, iemand die weet hoe hij het leven van een vrouw kan veranderen in een achtbaan van vrolijke, opwindende duizelingen. Zij is een heel gewoon meisje, van net zo'n soort afkomst als Francisco Antón, maar met heel andere ambities. Dat is Dolores' grootste vergissing geweest, dat ze niet op tijd heeft ingezien dat

macht Carmen niet interesseert, haar nooit heeft geïnteresseerd. En haar nog minder interesseert als hij haar blinddoekt om haar te leren de wijnen die ze drinken lekker te gaan vinden, als hij haar leert foie gras te eten in chique restaurants, als hij afgelegen villa's met een tuin huurt, waar de zon reikt tot midden in een slaapkamer met als belangrijkste element een genotvol, permanent omgewoeld bed. De prijs voor al dat genot is macht, en die verleent ze hem met dezelfde hartstocht waarmee hij bereid lijkt haar in alles ter wille te zijn, met dezelfde toewijding waarmee zij, en alleen zij, nog voordat ze het kan beseffen, degene wordt die leeft om hem in alles ter wille te zijn. De Geschiedenis met een hoofdletter minacht de liefdes van het sterfelijke vlees, het zwakke vlees dat haar vervormt, ontwricht, in de war brengt met een razernij die het bereik van de liefdes van de geest te boven gaat. Maar de wedstrijd bleef onbeslist, tot Duitsland Frankrijk binnenviel en de wereld beefde.

Op 22 juni 1940 tekent maarschalk Pétain in de stad Vichy een wapenstilstand met de Duitse bezetters. Aan de andere kant van het continent heeft op die dag een verliefde vrouw – machtig en verliefd, ambitieus en verliefd, intelligent en verliefd, gedisciplineerd en verliefd, legendarisch maar bovenal verliefd en daardoor zwak, geobsedeerd, argeloos, kwetsbaar – nog heviger dan de wereld. Op dit moment heeft ze al heel lang gewacht en ze heeft geen seconde te verliezen, al neemt ze misschien nog heel even de tijd om haar lippen zorgvuldig bij te werken terwijl ze in de spiegel haar gezicht bestudeert. Op de dag dat in Vichy de wapenstilstand wordt getekend, voelt Dolores Ibárruri zich weer sterk, wordt ze weer jong, is ze zich meer bewust van haar huid dan van haar leeftijd, en haar stem heeft niet als ze het Kremlin belt en om

een privéonderhoud vraagt. De onsterfelijke Geschiedenis doet rare dingen als ze de liefde van sterfelijke lichamen op haar weg vindt. La Pasionaria is nooit zo sterfelijk geweest als wanneer ze door het kantoor van Stalin loopt en hem aankijkt.

‘Kameraad, je moet me een dienst bewijzen.’

Enrique Líster schrijft in zijn memoires dat Stalin die dag op minachtende toon, heel geschikt om die kleine, kleinburgerlijke passie van de zwakken van geest te bespotten, tegen zijn vertrouwelingen zegt dat als Julia niet zonder haar Romeo kan leven, haar Romeo dan maar naar haar toe gebracht moet worden. Er is geen enkele reden om aan zijn verslag te twijfelen, al is de shakespeareaanse toespeling verwarrend. Te oordelen naar de opzettelijke monotonie, de vele herhalingen en de eenvoudige zinsbouw van de verslagen die het NKVD – het Volkscommissariaat van Binnenlandse Zaken – voor Stalin opstelt, is deze niet erg belezen. Aannemelijker is dat hij een simpel rekensommetje heeft gemaakt. De Sovjetleider kan Dolores die gunst niet weigeren, want al laat de onbeduidende man in Le Vernet hem koud, er is hem veel aan gelegen die vrouw te vriend te houden. Wat een rare snuiters toch, die Spanjaarden, zal hij hoogstens nog een keer hebben gemompeld voordat hij de telefoon pakt om met kameraad Molotov te spreken. En dan is kameraad Molotov zo handig zijn vriend Ribbentrop te bellen. En Ribbentrop zal zelfs gedacht hebben dat Molotov hem een dienst bewijst, want hoe eerder de Fransen doorhebben wie in het Vrije Frankrijk werkelijk de baas is, hoe beter het voor iedereen is. In Vichy stribbelt inderdaad niemand tegen. Het volstaat dat een ondergeschikte van Ribbentrop instructies geeft en dat een ondergeschikte van Pétain die direct doorgeeft aan Le Vernet. Vijf minuten later is Fran-

cisco Antón vrij. De nieuwe Franse autoriteiten geven hem het Sovjetpaspoort waarmee hij per trein door het strijdende Europa naar Moskou kan reizen.

Als Dolores, haar lippen mooi gestift, hem ziet uitstappen, mager, bleek, gewond, uitgemergeld door honger en koorts, zal ze zo ontroerd zijn geweest dat ze er misschien niet eens bij stilstaat dat de man die zojuist uit de trein is gestapt, nog iets meer is dan de man op wie ze verliefd is. Antón was ook de enige vertegenwoordiger van de Spaanse communistische top die in West-Europa was achtergebleven. Dat was hij, maar nu niet meer, want eindelijk is hij in Moskou, bij haar. Terwijl ze hem omhelst, terwijl ze hem met betraande ogen kust, terwijl ze hem vraagt moed te vatten omdat hun beider lijden voorbij is, is Dolores zo ontroerd, zo blij dat ze hem kan omhelzen, zo verdrietig hem zo zwak en ziek te zien, dat ze er geen moment bij stilstaat wat in Frankrijk de consequenties van die reis kunnen zijn. En in Frankrijk is op datzelfde moment een ooit onbeduidende grijze muis, die allang geen grijze muis meer is en al helemaal niet meer onbeduidend, haar lippen mooi gestift, in haar agenda namen aan het afstrepen.

‘Jesús en ik willen een vergadering beleggen.’ Jesús, welke Jesús, zullen de afgevaardigden die ze aanschrijft zich stuk voor stuk hebben afgevraagd. ‘In Marseille.’ ‘In Marseille? En waarom in Marseille, we zitten toch allemaal in Toulouse?’ ‘Omdat we geloven dat het nu het moment is om in actie te komen.’ ‘Nu? Net nu de nazi’s Frankrijk zijn binnengevallen, moeten we in actie komen?’ ‘En, o ja... Ik heb trouwens goed nieuws. Paco Antón is al in Moskou.’

Arme Carmen. Als ze Jesús tegenkomt, gaat het slecht met haar, ze is tweeëntwintig en het gaat slecht met haar, ze kan op

niemand terugvallen en het gaat slecht met haar, ze mist de capaciteiten, in theoretische en praktische zin, om het werk te doen dat ze haar hebben opgedragen en het gaat slecht met haar, ze voelt zich alleen, in de steek gelaten, machteloos, en het gaat slecht met haar. Arme Carmen, zo klein wanneer die zo grote man op haar afkomt en zijn hoed aantipt, die heer, met zijn aangeboren aplomb, die zo goed weet hoe het hoort, hoe je een ober roept, de beste gerechten bestelt, de beste wijnen kiest en net genoeg fooi achterlaat om eerbiedig uitgeleide te worden gedaan. Arme Carmen, voor wie hij steeds meer een geschenk uit de hemel lijkt, het antwoord op al haar smeekbeden, de oplossing van al haar problemen. Arme Carmen, die hem nog geen vijf minuten weerstaat omdat ze niet tegen Jesús Monzón is opgewassen en ook niet heel slim is, is wel slim genoeg om te bedenken dat dit weleens een keerpunt in haar leven kan zijn.

Hij is daarentegen meer dan slim, hij is buitengewoon slim. Zo slim dat hij zich er een heel jaar lang toe beperkt de persoon die politiek verantwoordelijk voor hem is in de watten te leggen, haar te vleien, te behagen, dingen met haar te doen waarvan ze zich nooit had kunnen voorstellen dat die met een menselijk lichaam gedaan konden worden, en haar in te fluisteren, dat wel, wat ze maar het beste kan zeggen, doen, goedkeuren of afwijzen. Altijd fluisterend, want niemand mag weten dat ze samen slapen, niemand mag zich rare dingen in het hoofd halen, bijvoorbeeld dat hij haar het hof maakt om de baas over haar te spelen, om haar te manipuleren, om ten koste van haar hogerop te komen, dat is nergens goed voor. Arme Carmen, die niet al te slim is en deze illegaliteit binnen de illegaliteit nooit echt goed zal begrijpen, ze zijn immers alle twee vrij en doen niemand kwaad, want zij is niet getrouwd en

hij is een van de velen die, tenminste officieel, ergens onderweg hun vrouw zijn kwijtgeraakt, de oorlog, je weet wel, de verwarring van de nederlaag, alles was heel moeilijk... alsof dat het was. Maar alles blijft heel moeilijk en die amoureuze illegaliteit binnen de politieke illegaliteit wordt een extra element in de permanente opwindning waarmee dat meisje, dat al niet meer weet dat ze ooit zo saai is geweest, geniet van elke minuut van de meest intense tijd van haar leven.

Tijdens dat jaar is er in Moskou, in Buenos Aires, in Havana niets dan lof voor Carmen de Pedro, voor het geweldige werk dat ze onder uiterst moeilijke omstandigheden verricht, voor de even gedurfde als passende maatregelen waarmee ze de in de kampen opgesloten kameraden, en degenen die deel uitmaken van de werkbataljons, en de Spaanse en Franse communisten gaandeweg op één lijn krijgt. Carmen krijgt haar instructies ingebed in liefkozingen, haar hoofd op het kussen, haar huid verzadigd, terwijl de tedere, strelende stem van Jesús haar precies uitlegt wat ze moet doen, hoe ze het moet doen, welke woorden ze moet gebruiken om te slagen, en ook dat lijkt een spel, een liefkozing, opnieuw een bewijs van de welwillende grootmoedigheid van die man die alleen maar leeft om haar gelukkig te maken. Zij is nog nooit zo gelukkig geweest en als ze uit bed komt, gedraagt ze zich daarom als een ander mens, alsof hij een deel van zijn kracht, van zijn karakter, zijn intelligentie op haar heeft overgebracht, maar onder het masker van onberispelijk minnaar blijft zijn ambitie intact.

Jesús Monzón is zo slim dat hij, zolang Francisco Antón opgesloten zit in Le Vernet, in het openbaar nooit over partijkwesties spreekt. Hij, die zoveel weet over zoveel dingen, muziek, film, kunst, literatuur, gastronomie, politieke theorie

en de wereld in het algemeen, geniet ervan gesprekken te sturen, maar zodra die zich op gevaarlijk terrein begeven, sluit hij zijn mond en laat hij het praten aan Carmen over, luistert hij zelfs geïnteresseerd en vol bewondering toe, alsof hij zich net als de anderen afvraagt waar deze vrouw zulke goede ideeën vandaan haalt. Hij loopt nooit het geringste risico, niet zolang zijn eigen intriges zich tegen hem kunnen keren, niet zolang iemand iets kan vermoeden, zolang er één enkele kans is, hoe klein die ook lijkt, dat er enig commentaar doordringt tot achter het prikkeldraad van Le Vernet, waardoor Dolores' minnaar zou kunnen vermoeden wat er aan de hand is in de partij die Dolores vanuit Moskou onder controle denkt te hebben. Hij heeft nog geen haast en neemt rustig de tijd, totdat Duitsland Frankrijk binnenvalt. Deze gebeurtenis, die rampzalig uitpakt voor de Spaanse ballingen en hun toch al niet rooskleurige levensomstandigheden tot een absolute hel maakt, houdt daarentegen een radicale verbetering in voor twee van hen, die in twee vrouwen een onvoorwaardelijke liefde hebben weten te wekken. De een is Francisco Antón. De ander Jesús Monzón.

Het goede nieuws dat Carmen de Pedro overbrengt aan alle afgevaardigden die voor de vergadering in Marseille zijn opgeroepen, blijkt in meerdere opzichten dan verwacht goed nieuws te zijn. Want het maakt tot op zekere hoogte een eind aan Dolores Ibárruri's grote geheim. Moskou is geen Frankrijk en al helemaal geen Spanje, en in die stad, waar niet zoveel mensen haar kennen, bijna niemand Francisco Antón kent en Julián Ruiz een totale onbekende is, hoeft ze haar liefde niet meer te verbergen. In Marseille gebeurt iets soortgelijks. In een comfortabele, discrete villa met een tuin, het soort huis waar hij van houdt, treden Jesús Monzón en Carmen de Pedro

ten overstaan van een twintigtal afgevaardigden, afkomstig uit diverse plaatsen in bezet Frankrijk, en enkele gewone partijleden, alleen geselecteerd vanwege het vertrouwen dat ze in hen hebben, voor het eerst in het openbaar naar voren als een stel en hervindt hij de gave van het woord, die hij in maart 1939 leek te zijn kwijtgeraakt.

Het is nog wel Carmen die de binnenkomende kameraden begroet en hun een zitplaats, een asbak en iets te drinken aanbiedt. Misschien spreekt ze ook enkele welkomstwoorden om de man naast haar te introduceren, maar hij is degene die het woord voert.

‘Kameraden, Carmen en ik,’ en hij noemt haar nog wel als eerste, al is het waarschijnlijk alleen uit beleefdheid, ‘denken dat het in zulke moeilijke tijden als deze onontkoombaar is om de Partij te herstructureren, om ervoor te zorgen dat onze mensen zich niet in de steek gelaten voelen, niet gedemoraliseerd raken of in de verleiding komen te denken dat het allemaal niets meer uitmaakt, aangezien ze alles voor de tweede keer zijn kwijtgeraakt en nu voorgoed...’

Hij heeft gelijk. Hij heeft zozeer gelijk dat niemand het in twijfel trekt. Maar dat niet alleen, er is ook niemand die op het idee komt het goede nieuws van de vrijlating van Antón in verband te brengen met de oproep voor die vergadering waar Jesús Monzón voor het eerst optreedt als hoogste leider van de Spaanse Communistische Partij in Frankrijk. Vanaf dat moment blijft hij alles doen. En het is waar dat niemand hem dat heeft gevraagd. Maar het is ook waar dat hij alles wat hij doet, goed doet.

Uiterst intelligent, ambitieus, communist, moedig, aantrekkelijk, trots, verleider, egocentrisch, briljant, overmoedig, capabel, avonturier, gereserveerd, samenzweerder, fanta-

sierijk, overtuigend, zelfverzekerd, edelmoedig, rokkenjager, sympathiek, machiavellistisch, elegant, begripvol, sluw, hoffelijk, veeleisend, cynisch, exclusief, ontwikkeld, polyglot, intrigant, verfiynd, levensgenieter, diplomatiek, beminnelijk, kosmopoliet, gecompliceerd, sensueel, gevaarlijk, dominant, pervers, machtig, gourmet, aangenaam causeur, nog beter auteur, voortreffelijk organisator, te verfiynd om als simpele bourgeois te worden weggezet, genieter van alle verfiynde geneugten des levens en van enkele die dat wat minder zijn, zeer degelijk theoretisch geschoold, met buitengewone leidinggevende kwaliteiten, een aangeboren talent om vrouwen het hoofd op hol te brengen, een zeldzaam charisma en de juiste hoeveelheid scrupules, niet één te veel.

Zo is de man die er in Frankrijk in de lente van 1939 totaal alleen voor staat, aan de kant gezet door zijn superieuren die hem nergens bij hebben willen betrekken, afgesneden van zijn gelijken die zijn ongeluk niet delen, maar met zijn handen vrij. Zo is hij als hij om zich heen kijkt, de situatie analyseert, de uitkomsten van zijn analyse evalueert en twee en twee bij elkaar optelt. Zo is hij als hij in de openbaarheid treedt en aantoonst dat alle kwalificaties waarmee hij kan worden beschreven tot twee kunnen worden teruggebracht. Een man, gemakkelijk om van te houden, moeilijk om te vergeten, en iedereen die hem nadien leert kennen bezwijkt onvoorwaardelijk voor zijn betovering.

‘Zorg jij maar dat je er mooi uitziet, lieverd, en maak je nergens zorgen om, want daar ben ik voor...’

Vanaf de zomer van 1940 tot de winter van 1943 merkt die arme, onbeduidende typiste van het Centraal Comité in Madrid dat ze veel gelukkiger is als het vertroetelde vriendinnetje van een almachtig man dan wanneer ze zelf de macht

uitoefent die hem zo gelukkig maakt. En daaraan wijdt ze zich, aan gelukkig zijn.

Jesús besluit zich niets aan te trekken van het niet-aanvalsverdrag tussen nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie en beveelt het ronselen van Spaanse republikeinen voor de Organisation Todt – een Duitse bouwmaatschappij die gebruikmaakt van arbeiders die rechtstreeks onder toezicht van het Duitse leger staan – tot elke prijs te saboteren, en Carmen is gelukkig.

Jesús bouwt de partijstructuur uit in alle kampen, in alle gevangenissen en in alle arbeidsbataljons aan weerszijden van de lijn die het Vrije Frankrijk scheidt van bezet Frankrijk, en Carmen is gelukkig.

Jesús vergadert met de leiders van de Franse Communistische Partij vanuit een ongebruikelijke overwichtspositie, want als Spanjaard beschikt hij over meer partijleden, meer kader, meer contactpersonen en een betere, efficiëntere organisatie dan zij, en Carmen is gelukkig.

Jesús besluit dat het tijd is om over te gaan tot de gewapende strijd, vormt zijn eigen generale staf uit de mannen met een militaire opleiding die hij het meest vertrouwt, stimuleert de werving van guerrillastrijders, bepaalt de sterkte, de structuur en de hiërarchie binnen zijn eigen brigades, zet hun actieplannen uit, integreert hen in het beginnende Franse verzet en weet te bereiken dat ze in veel zones in het zuiden van het land een leidende positie krijgen, en Carmen is gelukkig.

Jesús maakt de PCE tot de onbetwistbare, hegemonale macht van de Spaanse republikeinse ballingschap in Frankrijk, begint te voelen dat hij daar niet genoeg aan heeft, en Carmen is gelukkig.

Jesús denkt aan Moskou, aan Buenos Aires, aan Havana, aan het verloop van de oorlog en analyseert – met zijn handen

vrijer dan ooit – de situatie, projecteert die op de directe toekomst, telt twee en twee bij elkaar op, met nog altijd vier als uitkomst, en Carmen is nog altijd gelukkig.

Jesús huurt nog altijd afgelegen villa's met tuin en personeel, behandelt haar nog altijd als een godin, neemt haar nog altijd mee uit dineren in de beste restaurants, kiest nog altijd de beste wijnen, maakt haar leven nog altijd zo plezierig als zij nooit had durven hopen dat haar leven zou worden, en heeft al besloten naar Spanje terug te keren, maar Carmen weet dat niet en is nog nooit zo gelukkig geweest.

Carmen gelooft dat ze samen een team vormen waarin hij de leiding heeft en zij zich eraan wijdt er mooi uit te zien zonder zich ergens zorgen om te maken, maar uiteindelijk exploderen explosieve mannen altijd, want dat is hun aard, hun karakter.

Begin 1943 heeft Jesús Monzón een nieuw idee, net zo goed, zo briljant, zo visionair als zijn ideeën altijd zijn. Hij weet niet dat zijn kameraden van het politiebureau al eerder iets soortgelijks hebben bedacht, maar hij heeft dan ook geen Stalin in de buurt die hem met zijn mening belet zijn idee ten uitvoer te brengen. De Unión Nacional Española – in naam de opvolger van de organisatie die Heriberto Quiñones direct na de oorlog in Spanje probeert op te richten – uitgedacht als platform met een gematigd democratisch programma waarin alle organisaties zijn vertegenwoordigd die zich verzetten tegen de dictatuur van Francisco Franco, maar naar het schijnt gedirigeerd door de PCE en om preciezer te zijn door hem, want daarom heeft hij de unie bedacht, deze Unión Nacional Española moet op het moment dat de geallieerden de asmogendheden hebben verslagen en het probleem-Spanje aan de orde stellen, de ideale gesprekspartner worden.